

CÜREYC

Ebû Hüreyre'den rivayet edilen hadise göre beşikte konuşan üçüncü çocuk Benî İsrâil'den bir kadının oğludur. Bu kadın çocuğunu emzirirken yanından gösterişli bir süvari geçmiş, kadının, "Allahım! Benim çocuğumu da bu atlı gibi yiğit yap" diye temennide bulunması üzerine çocuk memeyi bırakmış ve, "Allahım! Beni onun gibi yapma" diyerek emmeye devam etmiştir. Daha sonra kadın dövülen ve işkenceye tâbi tutulan bir câriyenin yanından geçmiş ve evlâdının onun durumuna düşmemesini dileyince çocuk yine annesinin memesini bırakarak, "Allahım! Beni bu kadın gibi yap" demiştir. Bunun üzerine kadın oğluna kendisinin-kilere aykırı dileklerde bulunmasının sebebini sormuş, o da şöyle cevap vermiştir: "Anneciğim! O heybetli atlı bir zâlimdi. Cârîyeye gelince onun için zina etti diyorlar, halbuki zina etmemiş; çaldı diyorlar, halbuki çalmamıştır. O mâsum kadın 'Allah bana yeter' demek suretiyle O'na sığınmaktadır" (hadisin değişik rivayetleri için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 134-136; vaktinden önce konuşan çocukların sayısı, bunlarla ilgili olaylar ve konunun genel değerlendirilmesi için bk. MÜCİZE).

BİBLİYOGRAFYA:

Müsned, II, 307-308, 385, 433-434; Buhârî, "Mezâlim", 35, "Enbiyâ", 48, "Amel fi's-şâ-lât", 7; *Tarih-i Taberî Tercemesi*, Konya, ts., I, 228; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, III, 135-136; Sa'lebî, "Arâ' isû'l-mecâlis", s. 335; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 134-136; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), V, 126-127; VI, 480-483, 511; Aynî, *Um-detü'l-kâr*, İstanbul 1308-11, III, 714-717; VI, 159-160; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, Bulak 1304, IV, 280-281; Arûsî, *Netâ' icû'l-efkâr*, Bulak 1290, IV, 160-162; Kasım Kufralı, "Cüreyc", *İA*, III, 247-248; J. Horowitz, "Djuraydj", *El²* (Fr.), II, 617.

ABDURRAHMAN KÜÇÜK

CÜRHÜM (Benî Cürhüm)

(بنو جرهم)

Kahtânîler'e mensup
eski bir Arap kabilesi.

Anayurtları Yemen olan ilk Cürhümlüler de Âd, Semüd, Tasm ve Cedîs kabileleri gibi asırlar önce meydana gelen bir âfet neticesi tarih sahnesinden silinen Araplar'dandır (Arab-ı bâide) ve haklarında güvenilir hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bu felâketten kurtulan Cürhümlüler daha sonra çeşitli sebeplerle Yemen'den Hicaz'a göç ederek Mekke'ye yerleşmişlerdir. Hz. İbrâhim karısı Hacer ile oğlu İsmâil'i onlar Mekke'de bulundukları sırada buraya getirip bırakmıştır. Başka bir rivayete göre ise Cürhümlüler Hz. İbrâhim'in karısı Hacer ile

oğlu İsmâil'in Mekke'de bulunduğu sırada buraya gelip yerleşmişlerdir. Cürhümlüler'in arasında büyüyen Hz. İsmâil onların ileri gelenlerinden birinin kızıyla evlendi. Kâbe'nin idaresi Hz. İsmâil'den bir nesil sonra Cürhümlüler'in eline geçti. Önceleri Hz. İsmâil'in tebliğ ettiği dini kabul eden Cürhümlüler daha sonra sapıklığa düştüler; Kâbe'ye saygı göstermediler, gizli açık her türlü ahlâksızlığı yapmaya başladılar. Kâbe'ye takdim edilen hediyeleri çaldıkları gibi hac için Mekke'ye gelenlere de işkence ettiler. İslâm tarihi kaynakları ve eski dönem şirirleri, bunun üzerine Cenâb-ı Hakk'ın onlara burun kanaması illeti (ruâf) ve karınca musallat ederek bir kısmını helâk ettiğini belirtirler. Seylû'l-arım* dolayısıyla bu bölgeye gelen Huzâa ve Kinâne oğulları Mekke'ye saldırarak kısa bir çarpışmadan sonra Cürhümlüler'i yenilgiye uğrattılar. Şehri terketmek zorunda kalan Cürhümlüler, Hacerüleşved'i yerinden söküp bir yere gömdükten ve Zemzem Kuyusu'nu kapatıp yerini belirsiz hale getirdikten sonra tekrar ilk yurtları olan Yemen tarafına gittiler. Bir rivayete göre burada bir sel âfetine uğrayarak helâk oldular. Gerçekten de daha sonraki dönemlerde Cürhümlüler'e rastlanmamaktadır.

Hız. Peygamber zamanındaki Lihyânoğulları'nın Cürhümîler soyundan geldiğine dair olan rivayet (Taberî, I, 612) doğru kabul edilmemektedir. İbn Haldûn Cürhümlüler'in İbrânîce konuştuklarını belirtirse de bu husus doğru değildir. Çünkü bütün kaynaklar bunları Arapça konuşan hâlis Arap (Arab-ı âribe) kabileleri arasında sayar.

Câhiliye inançlarına göre müşrik Araplar'ın iki meşhur putu olan İsfâ ve Nâile, bir gece gizlice Kâbe'de birleştikleri için taşlaşan Cürhümlü iki aşığı temsil etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Hişâm, *es-Sire*, bk. İndeks; Ezrakî, *Ah-bârü Mekke* (Melhas), I, 57, 62, 81-106, 116, 119, 122, 159, 171, 186, 244, 346, 355, 372, 373; II, 40-41, 267-268; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, I, 187; VI, 151, 198; a.mlf., *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 187; II, 110; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Haldûn, *el-İber*, II, 30-31; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1405/1984, s. 196; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, I, 296, 345, 362-363; II, 576; III, 161, 389, 536; IV, 7, 12-14, 16, 38, 43-44, 86-87; V, 647-648; Kehâle, *Mu'cemü'l-kabâ' ilî'l-'Arab*, Beyrut 1402/1982, I, 183; Fr. Buhl, "Cürhüm", *İA*, III, 248; W. Montgomery Watt, "Djurhum", *El²* (Fr.), II, 618; Abdülkerim Özyayın, "Zemzen", *İA*, XIII, 519-520.

AHMET ÖNKÂL

CÜRM

(الجرم)

Hukuken yasaklanan ve yapılması halinde fâilîn had, kısas veya ta'zirle cezalandırılmasını gerektiren fiil (bk. SUÇ).

CÜRM ü CİNÂYET RESMÎ

Timar topraklarında yaşayanlardan işledikleri suça karşılık alınan bâd-ı hevâ* türünden bir vergi.

Osmanlı Devleti'nde timar sistemi ile birlikte ortaya çıkan bu vergi, serbest timarlarda ve serbest olmayan timarlarda farklı şekilde uygulanmıştır. Birtakım malî ve idarî imtiyazlara sahip olup serbest timar telakki edilen padişah hasları ve yüksek devlet memurlarına ait has ve zeâmetlerde cürm ü cinâyet resmi bütünüyle timar sahibine bırakılmış, serbest olmayan timarlarda kanuna göre sancak subaşı ile timar sahibine verilmıştır. Bununla beraber subaşı bulunmayan sancaklarda bu vergi sancak beyi ile timar sahibi arasında pay edilmiştir. Şehirlerde ise cürm ü cinâyet resmini subaşı, asesbaşı veya muhtesibin aldığı görülmektedir.

Cürm ü cinâyet resmiyle ilgili kanun imparatorluğun her yerinde aynı şekilde uygulanmamıştır. Meselâ Aydın sancağında serbest olmayan timarların cürm ü cinâyetleri bütünüyle sancak beyi tarafından alınırken padişah hassı olan yerlerde bu verginin hassa adına alındığı görülmektedir. Aynı şekilde Aydın'da padişah hassından olan Karacakoyunlu Yörükleri'nin cürm ü cinâyetleri hassa-i hümâyun için alınmakta, vakıf topraklarda da iç hazine için tahsil edilmekteydi. Cürm ü cinâyet resminin alınmasında bunlardan farklı bir uygulama ise Semendire sancağında görülmektedir. Semendire kanununda belirtildiği üzere bu sancakta alınan cürm ü cinâyet resminin onda birinin knezlerine ait olduğu hükmü bulunmaktadır (Barkan, *Kanunlar*, s. 325).

Cürm ü cinâyet resmi ilk zamanlardan itibaren belli bir miktarda alınmıştır. Bu konuda "Fâtih Kanunnâmesi"nde zenginden 400, orta halliden 200, daha aşağısından 100 ve nihayet fakirlerden 50 akçe alınması hükmü bulunmaktadır (a.g.e., s. 388-389). Aynı hükümler daha sonraki tarihlerde de geçerli olmuştur.

Cürm ü cinâyet resminin devlet yöneticilerince tahsili merkezî otoritenin sarıldığı dönemlerde istismara uğramıştır. Nitekim hiçbir olay olmadığı zamanlarda bile bu resmin tahsili cihetine gidilmesi şikâyetlere yol açmıştır. Gerek bu sebeple, gerekse Ebüssuûd Efendi'nin fetvalarıyla tasdik edilmiş olmasına rağmen Girit'in fethinden sonra Hanya, Kandiye ve Midilli'de saf şekliyle İslâmî geleneklere uygun bir toprak rejimi tesis etmek düşüncesiyle eski toprak rejimi ilga edilirken bu arada cürm ü cinâyet resmi de kaldırılmıştır. Bu verginin bütünüyle kaldırılması ise büyük bir ihtimalle Tanzimat dönemine rastlar.

BİBLİYOGRAFYA :

Barkan, *Kanunlar*, s. XV, XVI, 13, 14, 71, 143, 191, 286, 325, 333, 354, 388-389; a.mlf., "Timar", *İA*, XII/1, s. 310; Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâid*, İstanbul 1328-30, I, 43; N. Beldiceanu, *Recherche sur la Ville Ottomane au XVe siècle*, Paris 1973, s. 296; U. Heyd, *Old Ottoman Criminal Law*, Oxford 1973, tür.yer.; a.mlf., "Djurm", *El²* (İng.), II, 604; Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti", *TTK Belleten*, XIV/55 (1950), s. 353.

YUSUF HALAÇOĞLU

CÜRMÜZİ

(الجرموزی)

Mutahhar b. Muhammed b. Ahmed
el-Muntasır eş-Şerif el-Hasenî
(ö. 1077/1667)

Yemenli tarihçi.

1003'te (1595) San'a'nın Cürmüz köyünde doğdu. Kaynaklarda hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Zamanının sayılı Zeydî âlimlerinden olup 27 Zilhicce 1077'de (20 Haziran 1667) âmil olarak görev yaptığı Uteme'de vefat etti.

Eserleri. 1. *İkdü'l-cevâhiri'l-behiyye fi ma'rifeti'l-memleketi'l-Yemeniyye ve'd-devleti'l-Fâtımiyyeti'l-Hüsey-niyye*. Hz. Peygamber devrinden 1007 (1598) yılına kadar Yemen'de valilik yapan devlet adamları ve burada hüküm süren hânedanlardan bahseden eserin yazma nüshası Riyad'da Hamed el-Câsir'in özel kütüphanesinde bulunmaktadır. 2. *ed-Dürretü'l-muğıyye fi's-sîreti'l-Kâsimiyye*. 1064 (1653-54) yılında tamamlanan ve Zeydî imam Mansûr-Billâh'ın hayatını ihtiva eden eser, *en-Nüb-zetü'l-müşîre ilâ cümelin min 'uyû-ni's-sîre fi aḥbârı* Mevlânâ el-Manşûr-Billâh el-Kâsım b. Muḥammed adıyla meşhur olup yazma nüshası San'a Camii

Kütüphanesi'nde ve British Museum'dadır (nr. 1064, 3329). 3. *el-Cevheretü'l-münîre fi târîhi devleti'l-Mü'eyyed-Billâh ez-Zeydî*. Yazma nüshası Berlin Kütüphanesi'nde bulunan (nr. 147) eser *el-Cevheretü'l-muğıyye fi târîhi'l-ḥilâfeti'l-Mü'eyyedıyye ve el-Cevhere-tü'l-münîre fi cümelin min 'uyûni's-sîre* adlarıyla da bilinmektedir. Müellif kitabında daha çok kendi müşahadele-rine dayanarak Zeydî imam Müeyyed-Billâh'ın (ö. 1054/1644) Yemen Beyler-beyi Haydar Paşa ve halefi Nasuh Paşa ile mücadelesinden, Yemen'deki Osman-lı hâkimiyetinden bahsetmekte ve yaşa-dığı devrin meşhur bilginlerinin biyogra-fileri hakkında bilgi vermektedir. Eserin II. cildi Milano Ambrosiana Kütüphane-si'nde bulunmaktadır (Arabo, nr. A 7305 A 115). 4. *Tuḥfetü'l-esmâ' ve'l-ebşâr bimâ fi's-sîreti'l-Mütevekkiliyye min garâ'ibi'l-aḥbâr*. Zeydî imam Mütevek-kil-Alellah'ın hayatı ve faaliyetlerine da-ir olan ve *Sîretü'l-İmâm Mütevekkil-'Alellâh İsmâ'il b. el-Kâsım b. Man-şûr* adıyla da bilinen eserin yazma nü-s-haları Yemen'de Mükellâ'da halk kütüp-hanesinde, Vatikan Kütüphanesi'nde (nr. 971) ve San'a Camii Kütüphanesi'nde bu-lunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nehrevâlî, *Ğazavâtü'l-Cerâkise ve'l-Etrâk fi cenûbi'l-Cezire: el-Berku'l-Yemânî fi'l-fethi'l-'Osmânî* (nşr. Hamed el-Câsir), Riyad 1387/1967, s. 60 vd.; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eşer*, IV, 406; Ahmed Râsîd, *Târîh-i Yemen ve San'a*, İstanbul 1291, I, 186 vd.; Brockelmann, *GAL*, II, 402; *Suppl.*, II, 551; C. Zeydan, *Târîh*, s. 336; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Merâci'u târîhi'l-Yemen*, Dimaşk 1972, s. 91, 121, 141-142, 225; a.mlf., *el-Fikrû'l-İslâmî fi'l-Ye-men*, s. 489-490; Eymen Fuâd Seyyid, *Meşâdiru târîhi'l-Yemen fi'l-'aşri'l-İslâmî*, Kahire 1974, s. 237-238; Emîre Ali el-Meddâh, *el-'Osmâniyyân ve'l-İmâm el-Kâsım b. Muḥammed b. 'Alî fi'l-Yemen*, 1006-1029/1598-1620, Cidde 1402/1982, s. 13, 41-49, 52, 54, 56, 61-68, 70, 74-78 vd.; Ziriklî, *el-A'lam* (Fethullah), VII, 254; Abdullah b. Hâmid, "el-Mutahhar b. Muḥammed el-Cürmüzî: Mü'ellifâtühü 'anî'd-devleti'l-Kâsimiyye", *el-Mü'errihu'l-'Arabî*, VIII, Bağdad 1978, s. 58-70; J. H. Mordtmann, "Hasan Paşa", *İA*, V/1, s. 330.

HULÛSİ YAVUZ

CÜRÜM

(الجرم)

Hukuken yasaklanan
ve yapılması halinde faîlin had, kısas
veya ta'zirle cezalandırılmasını
gerektilen fiil
(bk. SUÇ).

CÜSTÂNİLER

(bk. DEYLEM).

CÜŞEYŞ ed-DEYLEMİ

(جشيش الديلمي)

Yemen'de

peygamberlik iddiasında bulunan
Esved el-Ansî'yi öldürenlerden biri.

Muhadramûn*dan olup adı bazı kay-naklarda Çişnes ve Huşeyş olarak da geç-mektedir. Ataları VI. yüzyılda, İran'ın ku-zeyinde dağlık bir bölge olan Deylem'-den gelip Yemen çevresine yerleşmişler-dir. Peygamberlik iddia edenlerden Es-ved el-Ansî'nin Yemen bölgesinde birçok karışıklık çıkarması, Hz. Peygamber'in Ye-men valisi Şehr b. Bâzân'ı öldürerek ka-rısını alması ve kısa bir süre çevrede hâ-kimiyet kurması üzerine Resûl-i Ekrem bölgenin ileri gelenlerine ve bu arada Deylemîler'in reislerinden olan Veber b. Yuhannes ile Cüşeyş'e bir mektup gön-derdi. Onlardan Esved el-Ansî'yi ortadan kaldırmalarını istedi. Bunun üzerine Cü-şeyş ile Firûz ed-Deylemî ve diğer yön-e-ticiler bir araya gelerek Esved'i nasıl öl-düreceklerini planladılar. Eski vali Şehr'in eşi Âzâd'ın yardımıyla bir gece Esved el-Ansî'yi konağında öldürdüler. Bu hadise Hz. Peygamber'in vefatından bir gün veya bir gece önce meydana gelmiş (11/632), olayla ilgili haber Hz. Peygamber'in vefa-tından sonra Hz. Ebû Bekir'e ulaşmıştı.

Hz. Peygamber'in vefatı üzerine böl-gede ikinci bir ridde* olayı başgösterdi. Bu defa Esved'in öldürülmesinde rolü olan Kays b. Abdüveğûs el-Mekşûh ayak-landı ve önceleri birlikte hareket ettiği Dâzeveyh, Firûz ed-Deylemî ve Cüşeyş ed-Deylemî'yi kendisi için tehlikeli gö-rerek öldürmeyi planladı. Bir komplo ile Dâzeveyh'i öldürttü; ancak diğerleri du-rumu öğrenerek kurtuldular.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 187, 231-236, 323-324; İbnü'l-Esir, *İsdü'l-ğâbe*, I, 337; V, 438; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 338-341; Zehebî, *el-Müştebeh*, s. 265; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 260-261; J. Welhausen, *İslâmın En Eski Tarihine Giriş* (trc. Fikret İşıltan), İstanbul 1960, s. 3, 29, 31; Bahriye Üçok, *İslâmdan Dönerler ve Ya-lancı Peygamberler* (Hicrî 7.-11. yıllar), Anka-ra 1967, s. 38, 41-43, 45, 47; M. Hamidullah, *el-Veşâ'ıku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 334-336, 342-343; a.mlf., *İslâm Peygambe-ri* (Tuğ), I, 544-545; Abdurrahman Abdül-vâhid eş-Şücâ', *el-Yemen ft sadri'l-İslâm*, Dimaşk 1408/1987, s. 263, 271.

AHMET ÖNKÂL